

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XXI, 2025

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALL** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESU – redactor-șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

DANA COSTIN, MĂDĂLINA MIHĂILĂ – secretare de redacție

OFELIA COȘMAN, SILVIU ILIUȚĂ – prelucrare ilustrație și tehnoredactare
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESU** (limba franceză), **CLIVE BONSALL** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.ro.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

**Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.**

Redactori Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **MARIANA MOCANU**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derec_com@yahoo.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

PALEOLITIC / PALÉOLITHIQUE / PALAEO LITHIC

Adrian DOBOȘ	
Scurta viață fericită a lui <i>Australanthropus olteniensis</i>	5
The short happy life of <i>Australanthropus olteniensis</i>	

ENEOLITIC / ÉNÉOLITHIQUE / ENEOLITHIC

Raluca KOGĂLNICEANU	
A rhomboidal clay plate from Iepurești – <i>La Islaz</i> (Giurgiu County)	11
Adela KOVÁCS, Constantin APARASCHIVEI	
Vessels with zoomorphic painted decoration in the collections of the Botoșani County Museum	19

EPOCA BRONZULUI / L'ÂGE DU BRONZE / BRONZE AGE

Monica MĂRGĂRIT, Pavel MIREA	
Patinele din os: analiza comparativă a unor piese arheologice și etnografice	57
Bone skates: a comparative study of archaeological and ethnographical artefacts	
Alin FRÎNCULEASA, Octav NEGREA, Eduard GHINEA	
Tumuli preistorici cercetați în anul 2024 în localitatea Păulești (jud. Prahova).....	69
Prehistoric burial mounds investigated in 2024 in Păulești (Prahova County)	
Gabriel VASILE	
Înmormântări tumulare pre-Yamnaya – Yamnaya recent descoperite în Câmpia Română, la Păulești (jud. Prahova). Analiză antropologică	97
Recently investigated pre-Yamnaya – Yamnaya mound burials from Păulești (Prahova County) in the Romanian Plain. An anthropological study	

EPOCA FIERULUI / L'ÂGE DU FER / IRON AGE

Dragoș MĂNDESCU, † Florin MOȚEI	
Între lumi și între epoci. Mormântul unui călăreț războinic în sud-estul Transilvaniei.....	107
Between worlds and between ages. A raider burial in south-eastern Transylvania	
Daniel SPĂNU	
About the sinuous fibulae (<i>Geschweifte fibeln</i>) in Romania	123

EPOCA GREACĂ / ÉPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

Pierre DUPONT, Alexandre BARALIS, Alexey GOTSEV, Emil NANKOV, Vyara PETROVA, Tsvetelina SLAVKOVA	
The assumed “Pistiros” <i>emporion</i> . Preliminary inquiries about its trade purveyors.....	133
Ergün LAFLI, Maurizio BUORA, Fatih Hakan KAYA	
Hellenistic fibulae and pottery in Eastern Galatia	141

EPOCA ROMANĂ / ÉPOQUE ROMAINE / ROMAN PERIOD

Alev ÇETİNGÖZ	
Ancient Greek, Roman and Byzantine glass works from Cilicia	157
Yavuz YEĞİN	
A ring with a gemstone depicting Hermaphrodite from the Balgat tomb in Ankara.....	169
Işık ADAK ADIBELLI, Erkan ALKAÇ	
Certain amphora groups from the Roman Baths and the Olive Market of Tarsus: Sinope, Shelov Type D and Zeest 80	175
Theodor ISVORANU	
Monede din perioada romană provenite din vechile săpături arheologice de la Romula	183
Roman coins from the early archaeological excavations at Romula	
Bianca-Elena GRIGORAŞ, Adriana PANAIT	
Cooking wares from Tropaeum Traiani.....	197

EPOCA MIGRAȚIILOR / ÉPOQUE DES MIGRATIONS / MIGRATION PERIOD

Silviu ENE, Talida RADU, Alin DIACONU, Ștefan MARIȘ	
Descoperiri arheologice pe traseul autostrăzii A7 Ploiești–Buzău. Cercetarea preventivă a sitului Conduratu 1 (km 19+350 – 20+750). Campania 2022–2023.....	239
Archaeological investigations on the A7 Motorway (Ploiești–Buzău): preventive research at Conduratu Site 1 (km 19+350 – 20+750), 2022–2023 season.	
Erwin GÁLL, Réka FÜLOP, Szabolcz NAGY	
From the Central Region towards the peripheries. A chronological analysis of a prestige good – the mount ornamented sabretache	291
Tiberiu VASILESCU, Dorin SÂRBU, Erwin GÁLL, Gabriel VASILE	
Nomazi și nomadism în Câmpia Română? Mormintele din secolele X–XII de la Cioceni – <i>tumul</i> , jud. Prahova	315
Nomads and nomadism in the Romanian Plain? The 10 th –12 th burials of Cioceni – <i>Burial Mound</i> (Prahova County)	

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIÉVALE / MIDDLE AGES

Adrian IONIȚĂ	
Date noi despre cetatea Poenari (jud. Argeș).....	341
New data on the Poenari fortress (Argeș County)	
David BACIU	
Notă asupra materialului faunistic de la Cetatea Poenari	363
Note on the faunal assemblage from the Poenari Fortress	
Daniela MARCU ISTRATE, Gabriel IZDRĂILĂ, Sebastian DOBROTĂ	
Cetatea Făgăraș – cercetări arheologice pe latura de sud-est a incintei exterioare (clădirea corpului de gardă)	367
Făgăraș Fortress – Archaeological research in the south-eastern area of the outer ward (the guardhouse)	

RECENZII / COMPTES RENDUS / BOOK REVIEWS

Radosław Liwoch, Małgorzata Wawer, Dakowie nad górnym Dniestrem. Eponimiczne cmentarzysko kultury Lipickiej w Lipicy Górnej (Ukraina)/The Dacians on the Upper Dniester. The eponymic cemetery of the Lipitsa Culture in Verhna Lipica (Ukraine), Tom XIV, seria Biblioteca Muzeului de Arheologie din Cracovia, Cracovia, 2024, 402 pagini, 163 figuri, ISBN: 978–83–911543–4–2 (seria), ISBN: 978–83–956157–9–5 (tom), (Mihai Purici)	419
Ioan Marian Țiplic, Putere și religie în Transilvania, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 424 pagini, ISBN: 978-606-020-860-0 (Raluca Postolea)	420
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations.....	425

Radosław Liwoch, Małgorzata Wawer, *Dakowie nad górnym Dniestrem. Eponimiczne cmentarzysko kultury Lipickiej w Lipicy Górnej (Ukraina)/The Dacians on the Upper Dniester. The eponymic cemetery of the Lipitsa Culture in Verhna Lipica (Ukraine)*, Tom XIV, seria Biblioteka Muzeului de Arheologie din Cracovia, Cracovia, 2024, 402 pagini, 163 figuri, ISBN: 978–83–911543–4–2 (seria), ISBN: 978–83–956157–9–5 (tom).

Monografia *Dakowie nad górnym Dniestrem. Eponimiczne cmentarzysko kultury Lipickiej w Lipicy Górnej(Ukraina)/The Dacians on the Upper Dniester. The eponymic cemetery on the Lipitsa Culture in Verhna Lipica* este redactată de cercetătorii polonezi Radosław Liwoch și Małgorzata Wawer din Cracovia. Autorii s-au concentrat în principal pe descoperirile arheologice din cadrul necropolei de la Verhna Lipica (Ucraina), pe care le-au analizat dintr-o perspectivă interdisciplinară. În același timp, monografia sintetizează contribuțiile științifice anterioare cu privire la Cultura Lipița.

Volumul, publicat în limbile polonă și engleză, este structurat în șase părți, la care se adaugă introducerea și concluziile. După introducere, monografia debutează cu datele biografice ale lui Izydor Kopernicki, cel care a realizat primele săpături în zona cercetată (la Verhna Lipica). Această parte este urmată de prezentarea stadiului cercetării Culturii Lipița; ulterior este redat catalogul descoperirilor arheologice realizate de Kopernicki la Verhna Lipica. Următoarea parte conține rezultatele analizei antropologice a fragmentelor osteologice din cadrul necropolei. În continuare, un capitol distinct este dedicat analizei materialului arheologic: piese din fier, lut, sticlă, piatră, corn și fragmente osteologice animale. Volumul se încheie cu concluziile și observațiile finale. Informațiile redată sunt însoțite de o anexă bogată în ilustrații.

Partea introductivă menționează necropola de la Verhna Lipica, descoperită și studiată de Izydor Kopernicki în 1889. De la numele acestei localități provine denumirea culturii Lipița, atestată pentru prima oară în 1912. Rezultatele primelor săpături arheologice au atras atenția comunității științifice a vremii.

Monografia continuă cu datele biografice ale lui Izydor Kopernicki. Acesta a studiat medicina și a profesat în acest domeniu. Interacțiunea cu arheologia a început-o în 1870, când, în calitate de antropolog, a colaborat cu cercetătorii cehi Břetislav Jelinek, Kliment Čermák și Ludvic Šnajder. Kopernicki a devenit profesor de antropologie și membru în numeroase societăți științifice din domeniu, publicând articole din sfera antropologiei, arheologiei, etnografiei, lingvisticii și medicinei. A participat la mai multe campanii arheologice, inclusiv la Verhna Lipica, a studiat un mormânt din Cultura Tumulilor Carpatici și a contribuit la îmbogățirea colecțiilor Muzeului de Arheologie din Cracovia și ale Universității Jagiellone.

Următoarea parte a volumului prezintă istoricul cercetării culturii Lipița, în cadrul căreia contribuția lui Kopernicki rămâne până astăzi cea mai importantă. Sunt amintite alte situri cu descoperiri aparținând acestei culturi,

cum ar fi așezările de la Nezvisko, Goligrad, Novosilka sau Remezivci, necropolele de la Griniv, Zaliski, Kolokolin, Bolotna, Zvenigorod, Cijîkiv, Suceava și Zavalla. Ritul funerar din comunitățile asociate culturii Lipița presupunea incinerarea, urmată de ritualul depunerii în urne a resturilor incinerate. Unele morminte prezintă inventar bogat format din obiecte din fier, bronz, uneori argint și vase ceramice. Câteva tezaure monetare romane au fost descoperite în siturile aparținând culturii Lipița. Cu privire la originea acestei populații, Markian Smiško menționează faptul că erau traci și geți din ramura costobocilor (numindu-i costoboci transmontani), care au migrat din sud în bazinul Nistrului Superior, cultura lor materială având analogii cu restul populației de geți sau daci (autorul nu exprimă clar diferența dintre aceste populații). Același arheolog susține că formarea culturii Lipița a fost rezultatul fuziunii dintre elementele germanice ale primului val al culturii Przeworsk și cele ale populației getice, primele fiind absorbite de cele din urmă. Al doilea val al culturii Przeworsk, de la începutul secolului al III-lea, a stat la baza culturii Cerneahov.

Autorii acestui volum împărtășesc această perspectivă și susțin că regiunea Nistrului superior nu a fost un spațiu de migrație pentru comunitățile culturii Lipița, ci locul de formare al acesteia. Ei își argumentează poziția susținând că primele necropole de la Gryniv, Zvenygorod și Bolotna conțin inhumatii care prezintă ritualuri funerare specifice atât populației culturii Przeworsk, cât și culturii dacice, elementele celei dintâi diminuându-se treptat. Vasili Bizdila și Irina Rusanova, de asemenea, asociază cultura Lipița cu populația dacilor, influențată de elementele culturilor Zarubintsy și Przeworsk. Cei doi susțin că această cultură a influențat, la rândul ei, cultura Tumulilor Carpatici. Cu privire la migrația unei părți a dacilor către nord, Andrzej Kokowski afirmă că aceasta ar fi fost determinată fie de migrația populațiilor de sarmați, fie de campania lui Plautius Elianus împotriva dacilor.

Gheorghe Bichir susține că aria de răspândire a culturii Lipița includea regiunea Nistrului de Mijloc și Superior, a Prutului Superior și, posibil, bazinul Tisei Superioare. Totodată, afirmă că o parte a acestei populații s-a contopit cu carpicii în zona Moldovei de nord. De asemenea, Bichir stabilește limitele cronologice ale culturii Lipița între finalul secolului I și începutul secolului al III-lea, perioadă în care unele așezări dispar, fiind înlocuite de cultura Tumulilor Carpatici.

Volumul continuă cu prezentarea catalogului descoperirilor arheologice, întocmit de Kopernicki la Verhna Lipica în 1889–1890. Au fost identificate 70 de morminte de incinerare și opt de inhumatie. Catalogul conține informații

sumare despre descoperirile din fiecare șanț și mormânt, privind localizarea, inventarul, datarea estimativă, starea și poziția oaselor în cazul mormintelor de inhumație, precum și detalii despre urne în cazul celor de incinerare.

Următorul capitol se concentrează pe analiza fragmentelor osteologice, realizată de antropologul Anita Sczepanek. Toate mormintele descoperite sunt individuale. Au fost supuse analizei 19 morminte de incinerare aparținând culturii Lipița și cinci de inhumație, care datează din Eneolitic sau din perioada timpurie a Epocii Bronzului. Fragmentele osteologice incinerate indică o temperatură de ardere de 700° C. Osemintele calcinate erau acoperite cu cenușa rezultată de la rugul funerar, iar mormintele conțineau aproape exclusiv rămășițe osteologice de adulți. Autoarea a realizat o descriere sumară a mormintelor studiate, care include informații despre fragmentele osteologice păstrate și culoarea lor, sexul indivizilor, vârsta și greutatea rămășițelor. În urma analizei radiocarbon a fragmentelor osteologice din necropolă, realizată de Damian Stefanski și Małgorzata Wawer, s-a stabilit că cimitirul a fost folosit între anii 70 și 170 p. Chr.

În cadrul următorului capitol, autorii supun analizei artefactele descoperite, clasificate după tipul de material din care au fost făcute. Sunt analizate separat obiectele din diferite tipuri de materiale: metal, lut, sticlă, piatră, os și corn; analiza s-a realizat inclusiv cu ajutorul metodelor interdisciplinare. Pentru obiectele metalice sunt identificate mai multe categorii: podoabe, unelte, oglinzi, chei, lacăte și alte piese – din fier, bronz și cupru. Analiza prin metode interdisciplinare indică compoziția chimică a obiectelor și modul de făurire a lor.

Autorii descriu tipurile de vase ceramice descoperite în funcție de tehnica de lucrare a acestora: de mână sau la roată. O parte din vasele ceramice au fost analizate în vederea stabilirii compoziției pastei și a temperaturii de ardere. Obiectele din sticlă sunt reprezentate exclusiv de

mărgele, iar analiza acestora a putut determina modul de producere și decorare. Dintre descoperirile litice, autorii amintesc mărgelile din agat și cuarț, cute și cremene. Obiectele din os și corn includ un ac, un vârf de săgeată și câteva piese prelucrate parțial. În unele morminte au fost identificate fragmente osteologice animale, provenind de la porcine, un fragment de fildeș de elefant și corn de cerb.

Spre final, autorii menționează, pe lângă mormintele care aparțin celor două rituri practicate descoperite (incinerare și inhumație), și prezența vetrelor, dintre care unele ar fi putut servi drept spațiu de incinerare, deși funcționalitatea acestora rămâne incertă. Au fost identificate și aglomerări de ceramică, care nu aparțineau mormintelor.

În partea finală, cei doi autori amintesc influența romană în descoperirile din cadrul necropolei de la Verhna Lipica și analogii cu materialul arheologic din teritoriile locuite de daci, precum și obiceiuri similare cu ale unor populații din *Barbaricum*. În cazul ceramicii, sunt evidențiate trei tehnici de producere: două asociate culturii Lipița și una culturii Cerneahov. Artefactele arheologice sugerează originea dacică a populației asociate acestei culturi, situată la extremitatea nord-estică a arealului culturilor dacice. Dispariția ei este asociată cu presiunea triburilor germanice și migrația dacilor în regiunea Culturii Tumulilor Carpatici.

Considerăm că demersul științific al autorilor este deosebit de valoros, atât prin analiza cercetărilor mai vechi referitoare la așezările sau necropolele asociate culturii Lipița, cât și prin evidențierea complexității legăturilor dintre această cultură și altele contemporane. Deși subiectul nu este tratat exhaustiv, considerăm că el oferă premise solide pentru cercetări viitoare.

Mihai PURICI

purici.mihai@gmail.com

Ioan Marian Țiplic, *Putere și religie în Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 424 pagini, ISBN: 978-606-020-860-0.

Volumul *Putere și religie în Transilvania*, prezentat pe scurt aici și publicat la Editura Mega, Cluj-Napoca, în anul 2024, însumează 424 de pagini. Acesta este structurat în trei părți: arheologia funerară (11 articole), arheologia ecleziastică (nouă articole) și *varia archeologica* (șase articole) – redactate în limbile română și engleză, excepție făcând două studii scrise în limba germană.

Autorul, profesor la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, are o îndelungă activitate de cercetare arheologică; a scris 18 cărți și a publicat peste 100 de articole de specialitate, iar în lucrarea de față a grupat o parte dintre studiile pe care le-a publicat, ca unic autor sau coautor, în ultimii 25 de ani.

Volumul începe cu un segment introductiv semnat de autor, care ne oferă câteva detalii despre importanța,

scopul și rezultatele cercetărilor arheologice privitoare la evoluția cronologică a fenomenului de trecere la creștinism, apariția și evoluția edificiilor ecleziastice și valorificarea informațiilor provenite din cercetările arheologice. Lucrarea se adresează în primul rând specialiștilor în arheologie și în istorie medievală, dar și cititorilor interesați de cunoașterea istoriei din perspectiva arheologică în spațiul Transilvaniei.

În primul articol, *Descoperiri gepide la Miercurea Sibiului* – Petriș (jud. Sibiu) – publicat în 2005 în colaborare cu S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, D. Diaconescu, autorul valorifică o cercetare sistematică a așezării preistorice de la Miercurea Sibiului – *Petriș*. Este descris amplasamentul săpăturii arheologice; este menționat colectivul de cercetători care a fost implicat în investigațiile desfășurate între anii 1997 și 2003, cu scopul clarificării

stratigrafiei așezărilor preistorice suprapuse. Studiul prezintă succint descoperirile aparținând nivelurilor timpurii ale culturilor Starčevo-Criș și Vinča, dar și ale secolului V, constând în morminte gepide. S-au descoperit: bordeie, locuințe de suprafață, vetre, complexe arheologice adâncite (gropi menajere, șanțuri de fundație, gropi de pari), fiind analizate principalele complexe arheologice și artefacte. Este prezentat inventarul destul de bogat al mormintelor gepide de la Miercurea Sibiului, reflectat de prezența obiectelor din metal prețios (sute de mărgelă din aur) și a altor obiecte (pieptene din os, fibule, cuțit din fier, fragmente de vase neolitice), pe baza cărora necropola poate fi legată de mediul germanic. Studiul se încheie cu o listă bibliografică, informațiile din text fiind completate la final cu cinci planuri, reprezentând ridicarea orto-satelitară, dispunerea secțiunilor și a suprafețelor de cercetare și patru figuri ce cuprind inventarele a patru morminte (M2, M3, M4–5) și a unei gropi rituale, Gr.4b (p. 18–22).

Al doilea articol, *Necropolele de tip Mediaș din Transilvania*, p. 23–37, prezintă analiza necropolelor birituale din spațiul românesc, atribuite populațiilor de slavi sau comunităților slavo-romanice. Autorul urmărește cronologic și din punct de vedere numeric ritul funerar, precum și schimbările privind cultura materială în necropolele catalogate de K. Horedt ca fiind de „tip Mediaș”. Pentru a ușura expunerea, este prezentat un repertoriu al acestui tip de necropolă din Transilvania, fiind menționate 20 de situri: Alba Iulia, Berghin (AB), Bistrița, Bratei, Boarta, Dăbâca, Dorolțu, Ghirbom, Mediaș, Piscoț, Porumbenii Mici, Ocna Sibiului, Gușterița, Sighișoara, Sopor de Câmpie, Șeica Mică, Târnava, Toarcia, Turdaș, Uioara de Jos. Pentru fiecare în parte sunt menționate mormintele și inventarele acestora. Autorul prezintă problema originii slavilor și momentul pătrunderii acestora în Transilvania, studiul încheindu-se cu o serie de concluzii, completate cu trei grafice: procentajul incinerăției în raport cu cel al înhumăției, repartitia numărului de morminte în cadrul necropolelor de la Bratei, Boarta, Ocna Sibiului, Gușterița și, în final, repartitia numărului de morminte de incinerăție și înhumăție pe secole, alături de un plan al necropolei birituale de la Ocna Sibiului și de o hartă a repartitiei necropolelor de tip Mediaș.

Al treilea articol, *Datarea radiocarbon a unor probe de oase cremate din situl de la Păuca, biserica ungurească, jud. Sibiu* (p. 39–49), este un studiu publicat inițial în „Plural” 11(2), în 2023, în colaborare cu C. A. Simion, O. Gâza, T. B. Sava, C. Mănăilescu, M. V. Ilie. În acest volum este dată și varianta sa mai amplă în limba engleză, *Radiocarbon dating of cremated bone samples from the site of the Hungarian church at Păuca, Sibiu county* (p. 51–69). Studiul începe cu o parte introductivă despre localizarea și istoricul așezării Păuca. Este menționat și patrimoniul ecleziastic al acestei localități din județul Sibiu. Autorul prezintă cercetările desfășurate în perioada 2010/2021–2023, care au avut ca scop clarificarea apartenenței acestei biserici la un ansamblu mănăstiresc al Ordinului Paulin. Sunt descrise cinci morminte de incinerăție din urnele cărora

s-au recoltat probe pentru cercetare-datate, cercetări realizate în laboratorul de restaurare Astra Sibiu. Autorul prezintă, de asemenea, ca o acțiune de pionierat, datarea radiocarbon a materialului osteologic cremat, rezultatele arheometrice fiind apoi integrate și interpretate, ceea ce permite stabilirea unei cronologii de mai mare acuratețe a necropolelor de incinerăție aparținând grupului de tip Mediaș. Articolul se încheie cu o serie de concluzii, o hartă a necropolelor de incinerăție cunoscute până în prezent și alte figuri. Varianta în limba engleză a articolului are în final atașată o amplă listă bibliografică (p. 61–64) și trei figuri care includ localizarea sitului Păuca pe harta sud-estică a Europei, imagini ale mormintelor în secțiuni și o scanare geofizică a sitului (cu planul cimitirului), realizată de arheologul Alexandru Popa.

Al cincilea articol, *Between cremation and inhumation. The re-birth of Christianity in Transylvania 7th to 10th centuries* (p. 71–76), publicat inițial în „European Journal of Science and Theology”, în 2014, în colaborare cu M. E. Țiplic, pune în discuție apariția și răspândirea creștinismului și analizează atât creștinarea comunităților din teritoriul nord dunărean și spațiul intracarpatic transilvan, cât și existența/inexistența descoperirilor arheologice de tip creștin, concluzionând că, în sec. VII–X, pe teritoriul transilvan creștinismul nu reprezenta o religie generalizată. Argumentele exemplificate sunt următoarele: lipsa aproape totală a obiectelor de sorginte creștină între sec. VI și sfârșitul sec. IX, absența unor indicii privind existența unui lăcaș de cult (biserică) în intervalul dat, precum și lipsa oricărei referiri documentare care să aducă informații privind existența unei structuri administrativ-religioase la nord de Dunăre în această perioadă. În final, autorul afirmă că, după destrămarea puterii militare avare, la sfârșitul sec. VIII, s-a deschis calea pătrunderii misionarismului creștin în teritoriul intracarpatic și, odată cu nașterea noului pion militar din regiune, Țaratul Bulgar, creștinat în sec. IX, s-au creat condițiile renașterii religiei creștine în teritoriile de la est de Dunărea Mijlocie și în cele de la nordul Dunării de Jos, Țaratul Bulgar fiind exponentul principal al culturii bizantine în regiunea nord balcanică și în sudul teritoriului intracarpatic.

Următorul articol este redactat în limbile engleză și română, *Considerații cu privire la apariția creștinismului medieval în Europa Centrală și de Sud Est/The Christening of the funeral rite in Early Middle Ages* (p. 77–104), publicat inițial în 2014 în revista „Transilvania”, nr. 7, în colaborare cu M. E. Țiplic. În partea introductivă, autorul prezintă, cu referințe bibliografice, problematica noțiunilor privitoare la local, regional și etnic în inventarul funerar, din perspectiva autorilor Anthony Smith, Florin Curta, Walther Pohl, Susanne Hakenbeck și Sebastian Brather. Totodată, autorul subliniază faptul că arheologia funerară oferă date importante care pot fi analizate în raport cu impunerea creștinismului și a ritualului de înmormântare, concluzionând că nu se poate vorbi de ritual funerar creștin instituționalizat înainte de a exista „biserica”, aceasta aflându-se în directă legătură cu structurile politice și

administrative de putere. În finalul articolului se trec în revistă principalele însemnări cu privire la pătrunderea creștinismului în Europa.

Al optulea articol (p. 105–120), *De la incinerare la înhumare în spațiul transilvan. Un fenomen care marchează creștinarea ritualului funerar la sfârșitul secolului al X-lea?*, începe cu un scurt istoric al cercetărilor cu privire la creștinismul timpuriu în Europa Centrală și de Sud-Est, apoi prezintă aspectele teoretice referitoare la creștinarea timpurie și la ritualul funerar în Europa; ulterior analizează practicile funerare – depunerea ofrandelor, „jefuirea mormintelor”, inventarul acestora – și face o incursiune bibliografică în problematica etnicului și creștinării. Articolul se încheie cu o serie de concluzii și cu o consistentă listă bibliografică (p. 118–120). Informațiile din text sunt completate cu trei figuri (diagramă cultural-cronologică pentru sec. VII–XI, evoluția ritualului funerar în Transilvania în sec. VI–XI și raportul dintre mormintele de incinerare și cele de înhumare în principalele necropole ale grupului Mediaș).

Ultimele trei articole ale părții de arheologie funerară, redactate în limbile germană și engleză (p. 121–155), au ca subiect necropola medievală timpurie de la Orăștie – *Dealul Pemilor X2*, respectiv cercetările arheologice desfășurate în anii 2000–2004. Cele două articole în limba germană sunt sintetizate în *Early medieval necropolis from Orăștie Dealul Pemilor x2. Aspects of funeral ritual* (p. 145–155). Articolele încep cu un scurt istoric al cercetărilor arheologice, localizarea geografică a sitului și descrierea descoperirilor în ordinea cronologică a desfășurării campaniilor arheologice. Autorul prezintă problematica ritualurilor și riturilor funerare, iar în final face descrierea mormintelor asociate cu ritualul vaselor ceramice, prezentând nouă morminte cu inventar destul de bogat, compus din podoabe, arme, vase și obiecte de harnașament. Informațiile din text sunt completate cu planul general al necropolei, cu evidențierea mormintelor și complexelor aparținând așezării neolitice, și cu alte zece planșe reprezentative.

A doua parte a cărții, *Arheologie ecleziastică*, începe cu articolul *Sondajul arheologic din interiorul bisericii parohiale evanghelice din Sibiu* (p. 159–166), care prezintă cercetările arheologice din anul 2000 (efectuate cu prilejul intervenției de demontare a podelei în partea de nord a transeptului), precum și rezultatele acestora: tipologia și cronologia criptelor descoperite. În finalul articolului se fac referiri cu precădere la marile prefaceri survenite asupra edificiului la sfârșitul sec. XV – începutul sec. XVI. Informațiile sunt completate cu ilustrații reprezentând: planul bisericii evanghelice, planul cercetării arheologice din prelungirea transeptului de nord, distribuția criptelor din interiorul bisericii parohiale evanghelice și două imagini cu vase ceramice descoperite în umplutura unei cripte de familie.

Articolul *Monumentele din comuna Râu de Mori, jud. Hunedoara* (p. 167–178) începe cu un mic istoric al Țării Hațegului și al localității Râu de Mori (localizare geografică, istoric, toponimie) și valorifică cercetarea arheologică,

axându-se în principal pe cnezatul de vale al familiei Cândea sau Cnezatul Râului Mare. Sunt prezentate construcțiile cu interes deosebit: Cetatea Colț (localitatea Suseni), Biserica de la Colț, curtea nobiliară de la Râu de Mori, capela calvină (capela curții nobiliare) și Biserica parohială de la Râu de Mori. Cercetările arheologice ale acestui complex arhitectural sunt prezentate cu date istorice, informații privind colectivul de cercetare, inventare, secțiuni, carouri și morminte. Autorul încheie studiul cu o serie de concluzii privind construcțiile și transformările vechii curți a familiei nobiliare a Cândeștilor, precum și reperele cronologice ale principalelor faze de construcție ale curții cnezilor de Râu de Mori. Textul este completat cu planuri ale bisericii ortodoxe și ale capelei calvine din Râu de Mori, precum și o hartă a localităților aparținând cnezatului Râu Mare.

Articolul *Cercetările arheologice de la Biserica Sf. Nicolae din Hunedoara* (p. 179–187) începe cu istoricul vechii biserici hunedorene, amplu documentat de autor. Acesta prezintă apoi cercetarea arheologică desfășurată în anul 1996 de către DMASI (realizată cu prilejul restaurării frescelor) și o discuție privind datarea mai exactă a monumentului. Autorul descrie planul cercetării arheologice, interpretarea legăturilor stratigrafice și inventarele descoperite (piese de armament, echipament militar și obiecte de harnașament). Studiul se încheie cu o serie de concluzii referitoare la datare și ilustrații relevante.

Următorul studiu (p. 189–204), publicat inițial în 2004 în „Arhitectura religioasă din Transilvania”, nr. 3 în colaborare cu M. E. Crîngaci-Țiplic și Z. K. Pinter, se referă la *Biserica Evanghelică din Ruja, studiu istoric și arheologic* și include date privind prima atestare documentară a bisericii, starea de conservare a acesteia, intervențiile survenite de-a lungul timpului asupra edificiului, inventarul bisericesc (inscripții, strane, clopot, poartă, sfeșnice), descrierea arhitecturală a bisericii și a turnului. În final, sunt prezentate rezultatele cercetărilor arheologice. Concluziile și ilustrațiile completează această analiză relevantă a unui monument important din Transilvania.

Biserica fortificată din Agnita. Cercetări arheologice (p. 205–227) începe cu o parte introductivă care abordează arheologia bisericilor din jurul orașului Agnita (Cincu, Merghindial, Ruja, Dealul Frumos, Seliștat) și descrie cadrul geografic și istoric. În ceea ce privește biserica din Agnita, autorul ne prezintă informații referitoare la istoriografia monumentului, face o descriere generală a bisericii fortificate și analizează în detaliu cercetarea arheologică. Este prezentat apoi contextul cercetării din anul 2018, realizată în cadrul proiectului de finanțare europeană a lucrărilor de restaurare, conservare și punere în circuit turistic a ansamblului bisericii evanghelice. Cercetarea arheologică este descrisă amănunțit (amplasamentul unităților de săpătură și caracteristicile acestora). Concluziile sintetizează identificarea diferitelor etape de construcție și de refacere a bisericii. Textul este completat cu 33 de figuri, reprezentând hărți ale localităților din Scaunul Cincu din Evul Mediu (inclusiv ale Agnitei și ale localităților învecinate), imagini și planuri ale bisericii

fortificate, precum și imagini din săpătura arheologică ce surprind fundațiile și diferite profile.

Biserica fortificată din Seliștat/județul Brașov. Cercetări arheologice I (p. 229–244), studiu publicat inițial în 2018 în „Studia Universitatis Cibinensis, Series Historica”, XVIII, în colaborare cu M. E. Crîngaci-Țiplic, prezintă, în partea introductivă, cadrul geografic și demografic, contextul istoric și arhitectural, concentrându-se apoi pe cercetarea arheologică desfășurată în două etape: cea preliminară, înaintea proiectului de restaurare și cea extinsă, desfășurată în același timp cu etapa execuției lucrărilor de restaurare. Autorul prezintă amplasamentul casetelor, evoluția planimetrică a clădirii și cronologia cimitirului din jurul bisericii, analizând apoi situația stratigrafică; aceasta, coroborată cu cercetarea mormintelor celor trei orizonturi de înhumări descoperite, relevă o serie de concluzii privind existența a cel puțin două faze de construcție. Studiul este completat cu o ilustrație bogată, ce cuprinde numeroase detalii din săpătura arheologică.

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnava/jud. Sibiu. Cercetări arheologice I (p. 245–261) începe cu o statistică a cercetărilor arheologice asupra patrimoniului ecleziastic din Transilvania, cu accent pe comparația dintre mediul rural și cel urban, în cadrul proiectelor de reabilitare a bisericilor fortificate în anul 2018 (12 obiective). Articolul continuă cu etimologia denumirii și istoricul localității, prezentând apoi evoluția bisericii fortificate, situația arheologică a celor patru casete trasate și rezultatele obținute. Studiul se încheie cu o serie de concluzii referitoare la modificările importante survenite în planimetria bisericii și în etapele principale de construcție, ilustrate prin hărți, planuri și detalii din săpătura arheologică.

Partea a doua a cărții se încheie cu două articole redactate în limba engleză (p. 263–292): *The Southern Transylvania in the 13th century: a border between Catholic space and non-Catholic space* (publicat inițial în 2016 în „Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications”, în colaborare cu M. E. Crîngaci-Țiplic) și *Transylvania – territory at the eastern border of Catholicism (10th–13th century)*, al cărui obiectiv este acela de a face cunoscut peisajul geografic religios al sec. XIII. Studiile sunt completate de hărți care ilustrează răspândirea bisericilor, a mănăstirilor și a cimitirelor din sudul Transilvaniei în două perioade distincte (sfârșitul sec. XII – începutul sec. XIII și a doua jumătate a sec. XIII), precum și localizarea cetăților din aceeași zonă.

Partea a treia a cărții, *Varia Archeologica*, cuprinde șase articole cu tematică diversă. Primul dintre acestea, *Ipoteze cu privire la încălțăminte migratorilor medievali timpurii din perspectiva evoluției scărițelor de cavalerie* (p. 295–303), prezintă problematica culturii materiale provenită din inventarele funerare și frecvența descoperirilor arheologice de tipul pieselor de harnașament, suscitând interesul autorului. Studiul debutează cu un istoric al apariției scărițelor de călărie din fier în spațiul european și teritoriul românesc, documentat cu ample referințe bibliografice. Articolul are ca scop analiza vestimentației din

perspectiva reconstituirii acesteia, precum și a armurilor populațiilor călărețe din perioada sec. VII–XIII, în special a tipului de încălțăminte utilizat, în funcție de evoluția tipologică a scărițelor, catalogate ca fiind împărțite în trei categorii, fiecare cu caracteristici proprii. Articolul este completat la final cu șapte figuri, reprezentând diferite tipuri de scărițe de cavalerie (avare, pecenege, maghiare), precum și imagini de reconstituire: războinic avar, chazar, slav, hun, polovțian, mongol.

Al doilea articol, *Descoperiri medievale timpurii în Cluj Napoca, str. V. Deleu* (p. 305–317), publicat inițial în 2004 în „Revista Bistriței” XVIII, în colaborare cu S. Cociș, V. Voișian, începe cu o descriere a cercetărilor din cele trei campanii arheologice desfășurate în anii 1992–1994, în zona centrală a orașului actual. Autorul face referire doar la fazele de locuire aparținând Evului Mediu, iar pe baza materialelor descoperite, acesta clasifică perioadele de locuire în două faze: timpurie (sec. XI–XII) și târzie (sec. XIV–XV). În cuprinsul articolului se face descrierea amănunțită a materialului ceramic și numismatic, iar în final este prezentată interpretarea istorică. Descoperirile privind locuințele din vatra veche a Clujului demonstrează existența unei comunități eterogene din punct de vedere etnic și confesional, activă pe plan economic. Studiul se încheie cu zece figuri reprezentând planul general și detalii ale cercetării arheologice.

Al treilea articol, redactat în limba engleză, *Transylvania in the Thirteenth century: Andrew II and the Beginnings of Stone Fortifications* (p. 319–338), prezintă un număr de fortificații medievale timpurii din spațiul Transilvaniei și analizează politica dusă de autoritatea regală/voievodală pentru apărarea granițelor și crearea unei frontiere cât mai inaccesibile începând cu sec. XI. Autorul prezintă istoria anterioară apariției fortificațiilor din Transilvania pentru a explica și pentru a face cunoscute fenomenele politico-militare ale sec. XI–XIII.

Articolul *Elita politico-militară din Transilvania în secolul al XIII-lea. Partea I* (p. 339–356) reprezintă începutul unei serii dedicate analizei unuia dintre cele mai importante aspecte ale istoriei sec. XIII în Transilvania: apariția și dezvoltarea elitei locale și manifestarea formelor vizibile de reprezentare a statutului acesteia în societatea medievală. Autorul prezintă o scurtă radiografie a problematicii la nivelul istoriografiei și metodologiei europene, bazată pe o vastă bibliografie.

Al cincilea articol din partea a treia, *Patrimoniul arhitectural ecleziastic din sudul Transilvaniei. Perspective arheologice* (p. 357–376), începe cu enumerarea amplor cercetări arheologice desfășurate la obiectivele ecleziastice aparținând Episcopiei Evanghelice CA din România, întreprinse cu prilejul proiectelor de restaurare. Sunt prezentate premisele cercetărilor asupra monumentelor medievale din Transilvania, dar și aspectele legislativ-administrative și de formare a specialiștilor. Un subcapitol deosebit de interesant este dedicat arheologiei monumentelor ecleziastice din sudul Transilvaniei, în care autorul prezintă importanța conceptelor: *funcție*,

iconografie, tehnologie și stil, în analiza clădirilor și discută etapele cercetării unui monument ecleziastic. Studiul se încheie cu o recomandare privind colectivul mixt al echipelor de specialiști, constituirea unor baze de date, elaborarea unor monografii la îndemâna celor care își propun să realizeze cercetări asupra monumentelor ecleziastice și facilitarea relaționării și dialogului între specialiști. Textul este completat cu harta repartiției rotundelor, a bisericilor-sală și a bazilicilor în sudul Transilvaniei, fotografii ale cetății restaurate de la Feldioara și un tabel cu lista cercetărilor arheologice asupra monumentelor ecleziastice din sudul Transilvaniei (p. 374–376).

Cartea se încheie cu un studiu privind *Sibiul și arheologia urbană* (p. 377–422), publicat inițial în 2017, în colaborare cu M. E. Crîngaci-Țiplic, care face o trecere în revistă a cercetărilor istoriei orașelor medievale din Transilvania, cu accent pe situația arheologiei medievale transilvănene în contextul standardelor arheologiei medievale europene. În cuprinsul studiului se face referire în mod explicit la cercetările arheologice desfășurate în centrul istoric al Sibiului. Este prezentat întreg istoricul campaniilor de cercetare și se face o trecere în revistă a

celor mai importante rezultate și problematici privind particularitățile urbanistice ale Sibiului și patrimoniul urban, cum ar fi arhitectura ecleziastică, militară și civilă. În final, studiul este completat de un tabel privind cercetările arheologice desfășurate în Sibiu între 1970 și 2016 (p. 384–421), care cuprinde 101 poziții cu date privind anul/anii cercetării, adresa obiectivelor cercetate, codul RAN, autorii și instituția cercetărilor arheologice, rezultatele acestor cercetări și bibliografia.

Volumul de față aduce laolaltă o serie de studii care contribuie la înțelegerea rolului cercetării arheologice în reconstituirea istorică, dar și în procesul de reabilitare a patrimoniului construit. De asemenea, autorul insistă asupra necesității valorificării cercetărilor arheologice. Deși toate studiile au fost publicate anterior în diferite volume și reviste de specialitate, republicarea lor în această formă oferă un instrument de lucru valoros pentru viitori arheologi, specialiști consacrați și publicul larg.

Raluca POSTOLEA

drd. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
e-mail: raluca_moscaliuc@yahoo.com

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
ACMIT – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, Cluj
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMM – Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMT – Acta Musei Tutovens, Bârlad
AIGR – Anuarul Institutului Geologic al României, București
AJPA – American Journal of Physical Anthropology
Alt-Thüringen – Alt-Thüringen : Jahresschrift des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens
Aluta – Aluta. Revista Muzeului Național Secuiesc Sfântu Gheorghe
Anatolia Antiqua – Anatolia Antiqua. Revue internationale d'archéologie anatolienne. Institut Français d'Etudes anatoliennes d'Istanbul
Anatolica – Anatolica. The Netherlands Institute for the Near East in Leiden
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
AncNearEastSt – Ancient Near Eastern Studies, Leuven, Belgia
Angustia – Angustia. Arheologie, Etnografie, Sfântu Gheorghe
Anmed – Anmed. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Antalya, Turcia
Antiquity – Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology, University of York
AnUCraiova – Analele Universității din Craiova, Craiova (seria Istorie)
AO – Arhivele Olteniei
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Archaeol Anthropol Sci – Archaeological and Anthropological Sciences
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici, Budapest
Area – Area. Royal Geographical Society, London
Argesis – Argesis. Muzeul Județean Argeș. Pitești
ArhDIUkrajn – Arheologija i Danija Istorija Ukraini, Institut Arheologij NAN Ukrainj, Kijv
ArheologijaKiiv – Arheologija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Institut arheologii, Kiev
ArheologijaSSSR – Arheologija SSSR. Svod Archeologičeskih Istočnikov, Moscova
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași
ArhPrevMoldova – Arheologia Preventivă în Republica Moldova
BA – Biblioteca de Arheologie, București
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Athènes-Paris
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BibIstroPontica-A – Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie, Tulcea
BibMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BibThrac – Bibliotheca Thracologica, București
BMC – *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra; II, *Vespasian to Domitian*, 1930; IV, *Antoninus Pius to Commodus*, 1968; V, *Pertinax to Elagabalus*, 1950 (H. Mattingly)
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
BOR – Biserica Ortodoxă Română
BSA – British School at Athens, Athens
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
BSPF – Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
BSSC – Buletinul Societății de Științe din Cluj
CA – Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, Bacău

- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- Cerclst – Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- Cumidava – Cumidava. Culegere de studii și cercetări. Muzeul de Istorie Brașov
- Current Anthropology – Current Anthropology. University of California, Merced
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- Danubius – Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galați
- DHA – Dialogues d'histoire ancienne, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité
- DissArch – Dissertationes Archaeologicae. Eötvös Loránd University, Budapest
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Ljubljana
- EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
- FolArchPoznan – Folia Praehistorica Posnaniensia, Instytut Archeologii, Poznań
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Hill¹ – P.V. Hill, *The dating and the arrangement of the undated coins of Rome, A.D. 98–148*, Londra, 1970
- Hill² – P.V. Hill, *The coinage of Septimius Severus and his family of the mint of Rome, A.D. 193–217*, Londra, 1964
- HOMO – HOMO. Journal of Comparative Human Biology, Stuttgart
- Howgego – C. J. Howgego, *Greek Imperial Countermarks. Studies in the provincial coinage of the Roman empire*, Londra, 1985
- Human Evolution – Human Evolution, International Institute for Humankind Studies and University of Florence
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology
- Istros – Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- JAMÉ – A nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve
- JAnat – Journal of Anatomy
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
- JFS – Journal of Forensic Sciences
- JHE – Journal of Human Evolution
- JRA – Journal of Roman Archaeology
- JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
- JRS – The Journal of Roman Studies
- Klio – Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin
- KST – T. C. Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1979 [Republic of Turkey, General Directorate of Ancient Monuments and Museums, first Turkish annual meeting for the results of excavations, Ankara, May 1979] (1979–2020).
- LRBC, I – *Late Roman Bronze Coinage A.D. 394–498*, Londra, 1965; I, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324–346* (P.V. Hill, J.P.C. Kent)
- LRCW – Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry
- MAIASP – Materialy po Arheologii i Istorii Antičnogo i Srednevekovogo Pričernomor'ja (Материалы по Археологии и Истории Античного и Средневекового Причерноморья), Nižnevarovsk.
- Marisia – Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie, Târgu Mureș
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
- MHÁS – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Miskolc–Budapest–Szeged–Szombathely
- Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
- MPR – I. Barnea, Les monuments paléochrétiens de Roumanie, Sussidi allo studio delle antichità cristiane pubblicati per cura del Pontificio Istituto di archeologia Cristiana 6, Città del Vaticano, 1977
- Musaica – Musaica Archaeologica, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava
- Olba – Mersin University Publications of the Research Center of Cilician Archaeology, Mersin, Turkey
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- Pallas – Pallas. Revue d'Etudes Antiques, Toulouse
- PATABS – *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*
- PBF – Prähistorische Bronzefunde, Münster
- Peuce – Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
- Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
- RAASI – Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare, Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Republica Moldova
- Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
- RAN – Revue archéologique de Narbonnaise, Montpellier
- RCRF – Rei Cretariae Romanae Fautorum
- Recueil – W.H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure*, I-IV, Paris, 1904–1912
- RevArh – Revista Arheologică, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău
- RevMuz – Revista Muzeelor, București
- RGZM – Römisch-Germanisches Zentralmuseums Mainz, Mainz
- RIC – *The Roman Imperial Coinage*, Londra. II, *Vespasian to Hadrian*, 1926; III, *Antoninus Pius to Commodus*, 1930; IV.1, *Pertinax to Geta*, 1968 (H. Mattingly, E.A. Sydenham); IV.2, *Macrinus to Pupienus*, 1938; IV.3, *Gordian III – Uranius Antoninus*, 1949 (H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland); VII, *Constantine and Licinius A.D. 313–337*, 1966 (P.M. Bruun)
- RIC, II².1 – I.A. Carradice, T.V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage*, II.1, *Vespasian to Domitian*, Londra, 2007 (ediția a II-a, revizuită)
- RossArch – Rossijskaya Arheologiya. Institut arheologii Rossijskoj akademii nauk, Moskva
- RPC III – M. Amandry, A. Burnett, J. Mairat, *Roman Provincial Coinage*, III, *From Nerva to Hadrian (AD 96–138)*, Londra / Paris, 2015; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=3
- RPC IV.1 – V. Heuchert, *Roman Provincial Coinage*, IV.1, *From Antoninus Pius to Commodus (AD 138–192): Cyrenaica to Bithynia-Pontus*, online (2005); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=4
- RPC V.3 – A. Burnett et alii, *Roman Provincial Coinage*, V.3, *From Pertinax to Macrinus (AD 193–218): Lycia-Pamphylia to Egypt*, online (2024); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=10
- RPC VI – D. Calomino, A. Burnett, *Roman Provincial Coinage*, VI, *From Elagabalus to Maximinus Thrax (AD 218–238)*, online (2017, 2022); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=11
- RPC VII.2 – J. Mairat, M.S. Butcher et alii, *Roman Provincial Coinage*, VII.2, *From Gordian I to Gordian III (AD 238–244): all provinces except Asia*, Londra / Paris, 2022; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=14
- RPC VIII – J. Mairat et alii, *Roman Provincial Coinage*, VIII, *Philip I (AD 244–249)*, online (2020); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=15
- SA – Sovetskaja Arheologija, Akademija Nauk SSSR, Institut Arheologii, Moskva
- SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, București
- SEAT – Studien zur Eisenzeitlichen Archäologie Thrakiens, Rahden/Westphalia
- Simpozion Chișinău 2004 – *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, Domn al Moldovei (1504–2004)*, Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004. *Comunicări, studii și note*, București, 2007.
- ŚląskieSprawArch – Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław, Polonia
- SMMIM – Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
- SNG-ANS, *Macedonia I – Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society, Part 7, Macedonia I: Cities, Thracio-Macedonian tribes, Paeonian kings*, New York, 1987
- SNGCop 5 – *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish Royal National Museum*, Copenhaga, 1942–1969 (serie reeditată); V, *Ionia, Caria and Lydia*, West Milford, 1982
- SP – Studii de Preistorie, București
- SprawArch – Sprawozdania Archeologiczne, Warsaw
- StArchBrno – Studia Archaeologica Brunensia, Masaryk University, Brno
- Starinar – Starinar. Arheološki institut Beograd
- StComPitești – Studii și Comunicări, Seria Istorie, Muzeul Județean Argeș, Pitești
- StMatTârguMureș – Studii și Materiale, Târgu Mureș
- StratumPlus – Stratum Plus, Școala Superioară de Antropologie, Chișinău, St Petersburg, București
- Studia Hercynia – Studia Hercynia. Journal of the Institut of Classical Archaeology, Univerzita Karlova, Cehia
- Studia Praehistorica – National Archaeological Institute with Museum of the Bulgarian Academy of Sciences
- Syria – Syria. Archéologie, art et histoire. Institut Français du Proche-Orient
- Terra Sebus – Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
- Th-D – Thraco-Dacica, București

Transylvanian Review – Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca

Tyrageia – Tyrageia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn

VAH – Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest

Valachica – Valachica. Studii și cercetări de istorie și istoria culturii, Complexul Muzeal Național Curtea Domnească Târgoviște

Varia Anatolica – Varia Anatolica. L'Institut Français d'Études Anatoliennes, Istanbul

Vărbănov I – I. Vărbănov, *Greek imperial coins and their values (the local coinage of the Roman Empire)*, I, *Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior*, Burgas, 2005

Vărbănov II – I. Vărbănov, *Greek imperial coins*, II, *Thrace* (from Abdera to Pautalia), Burgas, 2005

WorldA – World Archaeology

ZAM – Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn

Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad